

מבט על, גיליון 1217, 22 באוקטובר 2019

המתקפה הטורקית בצפון-מזרח סוריה: הצפוי, המפתיע והלא ידוע

גליה לינדנשטראוס ואלדד שביט

מבצע "מעין השלום" הוא המבצע השלישי של טורקיה בצפון סוריה מאז 2016, והמהלך השאפתני ביותר שלה עד היום בסוריה. למהלכים שהובילו למתקפה ולתוצאותיה משמעותיות אזוריות ובינלאומיות החורגות מהמערכה הספציפית, בעיקר באשר להשלכות הצפויות של שאיפתו של הנשיא דונאלד טראמפ לשים קץ למעורבותה של ארצות הברית בסכסוכים אזוריים על התנהלות השחקנים השונים. עצם המתקפה, לאור ריבוי האיומים הטורקים בנושא, לא הייתה מפתיעה, והגעת הכוחות הכורדים להסכם עם משטר אסד לנוכח התממשות האיומים, אף היא הייתה צפויה. עם זאת, התרחשותה כבר לאחר ארבעה ימי לחימה הייתה מפתיעה. בעקבות ההסכם עולה השאלה לגבי מה ייוותר מהשליטה האוטונומית הכורדית בצפון מזרח סוריה. כן קיימים חששות, שהיחלשות הכוחות הכורדים תביא לצמיחתו מחדש של ארגון המדינה האסלאמית כישות ששולטת על טריטוריה. בהקשר הישראלי, הסתלקות הכוחות האמריקאים מסוריה מעניקה ניצחון קל מהצפוי ליריבותיה של ארצות הברית, ובפרט לאיראן. הנסיגה האמריקאית אף צפויה להקל משמעותית על איראן להפעיל את הציר היבשתי מאיראן דרך עיראק לסוריה וללבנון, ובפועל מותירה את ישראל לבדה במערכה נגד התבססות איראן בזירה הצפונית.

המתקפה של צבא טורקיה בצפון מזרח סוריה, מבצע "מעין השלום", שהחלה ב-9 לאוקטובר, היא המתקפה השלישית שביצעה טורקיה בצפון סוריה, מהווה את המהלך השאפתני ביותר שלה עד היום בסוריה וגם זה שעורר את הביקורת הבינלאומית הרבה ביותר. למהלכים שהובילו למתקפה ולתוצאותיה משמעותיות אזוריות ובינלאומיות החורגות מהמערכה הספציפית.

ההחלטה הטורקית להיכנס לצפון מזרח סוריה הייתה צפויה לאור האיומים התכופים מצד אנקרה לעשות כן, אשר הגיעו לשיא בנאום שנשא נשיא טורקיה, רג'פ טאיפ ארדואן, בפני עצרת האו"ם בספטמבר. אז הציג ארדואן מפה שכללה שרטוט של מה שטורקיה מכנה "אזור הביטחון", שהיא שואפת לכונן בצפון מזרח סוריה. מאז ההבסה הטריטוריאלית של ארגון המדינה האסלאמית, ממשל טראמפ, שכבר בסוף 2018 הכריז על אודות כוונתו להסיג את הכוחות האמריקאים מהאזור, התקשה להצדיק את המשך תמיכתו במפלגה הדמוקרטית המאוחדת, ה-PYD, המזדהה עם המחתרת הכורדית הפועלת בטורקיה, ה-PKK. ה-PYD היו בעלי בריתה של ארצות הברית בלחימה במדינה האסלאמית ואחראים להכרעת הכוחות האסלאמיים בלוחמת היבשה. בדיונים בין ארצות הברית לטורקיה, שנערכו במאמץ להגיע להסכמות בדבר "אזור הביטחון", ניכר פער משמעותי בנחישות הצדדים וכן בחשיבות שהם מייחסים לנושא. אמנם, בדיונים קודמים ניסה הממשל האמריקאי להבטיח מינימום פגיעה בבעלי בריתו, אך הנשיא טראמפ, ששוב הפתיע אפילו את תומכיו הקרובים, הורה לאחר שיחת טלפון עם ארדואן על נסיגת הכוחות ובכך הכשיר את הקרקע לתחילת המבצע הטורקי.

עבור טורקיה, מדובר בנושא מרכזי בעל משמעויות הן בהיבט הביטחוני והן בהיבט הפנימי. מבחינה ביטחונית, טורקיה ראתה כאיום את היווצרות הקנטונים האוטונומיים הכורדים בצפון מזרח סוריה ופעלה כדי למנוע היווצרות רצף טריטוריאלי ביניהם. באמצעות המבצע הנוכחי טורקיה חותרת להסב את הגלגל לאחור, במובן השליטה האוטונומית הכורדית על אזורים אלו. מבחינה פנימית, בטורקיה ניכרת תרעומת גוברת על נוכחות של כ-3.6 מיליון פליטים מסוריה במדינה. על מנת להתמודד עם הבעיה, אנקרה מתכננת לשלוח חזרה פליטים לשטח העתידי שבו תשלט בסוריה. לטענת גורמים טורקים רשמיים, אף שהמספרים נשמעים לא מהימנים, כ-350,000 פליטים כבר חזרו "מרצונם" לשטחים שאותם כבשה טורקיה במבצעה הקודמים בשטח סוריה.

התפתחות אחרת שניתן היה להעריך מראש שתתרחש, הייתה הבחירה של ה-PYD להגיע להסכם עם משטרו של בשאר אל-אסד לנוכח התממשות האיומים הטורקים. בהקשר זה יוזכר שבשנות ה-90 של המאה הקודמת היה שיתוף פעולה קרוב בין המחתרת הכורדית, הפ.ק.ק, לבין משטרו של אסד האב, ושיתוף פעולה זה אף הוביל את טורקיה וסוריה לסף מלחמה עד אשר הצד הסורי נכנע ללחצים הטורקים. לאור המצב הלא יציב שקיים כיום בצפון מזרח סוריה, יש לסייג ולומר שעדיין קיימים ספקות לגבי יכולת הצדדים לדבוק בהסכם זה לאורך זמן.

אשר להיבטים היותר מפתיעים של המבצע - החלטת ה-PYD להגיע להסכם עם דמשק התרחשה כארבעה ימים בלבד לאחר תחילת המתקפה הטורקית. רבים העריכו לפני המתקפה שהכוחות הכורדים יעמדו יותר זמן מול הטורקים טרם הגעתם להחלטה זו. ואולם, במסגרת המגעים הקודמים בין האמריקאים לטורקים, שמטרתם הייתה למנוע פעולה חד-צדדית מצד טורקיה בצפון מזרח סוריה, הטורקים דרשו שהכוחות הכורדים יפרקו את הביצורים שבנו לאורך הגבול עם טורקיה. פירוק הביצורים, שהכורדים החלו לבצעו, תרם לנחיתותם אל מול הצבא הטורקי במתקפה הנוכחית.

מתקפות טורקיות על ריכוזים כורדים אינן תופעה חדשה, אך המתקפה הטורקית הנוכחית זכתה לביקורת בינלאומית נרחבת יחסית. זו התבטאה למשל בהטלת אמברגו נשק מצד מדינות אירופיות ובראשן גרמניה, צרפת ואיטליה. יצוין שלטענת טורקיה, כ-70 אחוזים מהצרכים של הצבא הטורקי כבר מסופקים עצמאית. עם זאת, טורקיה נזקקת עדיין למערכות מתקדמות וחלפים, באופן המעניק לאמברגו נשק מסוג זה השפעה מסוימת.

החלטתו של הנשיא טראמפ להורות שוב (לאחר שהנחיתו הקודמת מוסמסה ובוצעה רק חלקית) על נסיגת הכוחות האמריקאים מסוריה, גם אם מבחינה טקטית, הפתיעה את הגורמים האזוריים והבינלאומיים, הייתה ברקע לדיונים שהתקיימו עם אנקרה ועלתה גם בשיחות קודמות בינו לבין ארדואן. הדינמיקה שנוצרה ביחסי ארצות הברית וטורקיה מאז ההחלטה על הנסיגה ותחילת המבצע הטורקי, ובכלל זה פרסום מכתבו של טראמפ לארדואן מה-9 לאוקטובר - האיום בהטלת סנקציות "כבדות" על טורקיה – לצד ההיערכות מחדש של הכוחות האמריקאים בסוריה ובעיראק וביקורו באנקרה של סגן הנשיא האמריקאי, מייק פנס, ובעקבות זאת ההודעה מה-17 באוקטובר בדבר השגת הסכם נצירת אש ל-120 שעות, הם תוצאה ישירה של הצורך של הממשל להתמודד עם ביקורת חריפה בארצות הברית, כולל מצד מחוקקים רפובליקנים בכירים. ביקורת זו הדגישה את המשמעויות האתיות והאופרטיביות של זניחת בעל ברית נאמן שנלחם לצידה של

ארצות הברית, על יכולתה לגייס בעתיד בעלי ברית וכן על מעמדה של ארצות הברית במזרח התיכון ויכולת ההרתעה שלה מול איומים גוברים, בעיקר מצד איראן.

חששות נוספים שעולים (כולל מצד מבקרי המהלך בווינגטון ובזירה הבינלאומית) מתמקדים, בין היתר, באפשרות כי פירוקם הצפוי של הכוחות הסוריים הדמוקרטיים, ה-SDF, שבהם הייתה דומיננטיות לכוחות הכורדים, יגדיל את הסיכוי לצמיחתו מחדש של ארגון המדינה האסלאמית, כישות ששולטת על טריטוריה. שאלה נוספת שנותרה לפי שעה ללא תשובה היא האם הנשיא טראמפ מתכוון להורות גם על סיום הנוכחות של הכוחות האמריקאים הערוכים בדרום סוריה, באזור מעבר טנף, שלה תרומה משמעותית למאמץ להקשות על איראן ובעלי בריתה את המעבר משטח עיראק לשטחה של סוריה.

לגבי ההסכם בין הכורדים למשטר אסד, עולה השאלה מה ייוותר לכורדים מהאוטונומיה השלטונית שהצליחו לייצר לעצמם לאחר פרוץ מלחמת האזרחים במדינה. ושאלה קשורה: גם אם אכן ישיגו הכורדים ויתורים מהמשטר, האם הוא יכבד את ההסכמות לאורך זמן, והאם הוא אכן יכול לאכוף את שלטונו באזורים אלו. שאלה מכרעת נוספת היא, עד כמה מוסקבה תלחץ על אסד לאפשר את הנוכחות טורקית הקיימת כבר וגם את זו החדשה, לטווח זמן ממושך, ואו תדחוף את המשטר הסורי לאפשר חזרה של פליטים לאזורים שעליהם הוא השתלט מחדש.

מבחינת טורקיה, עד כה השיג המבצע יעדים צבאיים ופוליטיים חשובים. יתר על כן, בראיית אנקרה, כמו גם מבחינת שחקנים אזוריים ובינלאומיים אחרים, ההחלטה האמריקאית על הנסיגה, כמו גם התבטאויותיו של הנשיא טראמפ, מדגישות את עניינו לשים קץ למעורבותה הצבאית של ארצות הברית בסכסוכים אזוריים. תפיסה זו מחזקת את ההבנה, כי יש להיערך מדינית וצבאית למציאות אסטרטגית שונה, הן בסוריה והן במרחב האזורי, ובדגש על מרחבי התמרון, לנקוט צעדים נועזים יותר כדי להגן על אינטרסים, או לחילופין, לקדם מהלכים אסטרטגים אחרים, שיתנו מענה לאיומים. לכך צפויות להיות גם משמעויות עבור ישראל ולאזור מזרח הים התיכון, שם גם כן הגבירה מאוד טורקיה את פעילותה ונוקטת מדיניות אסרטיבית.

גילויי האמפתיה בישראל כלפי הכורדים על רקע המתקפה הטורקית הנוכחית הגיעו הן מימין והן משמאל. בעוד שביקורת כלפי טורקיה ובפרט כלפי ארדואן נעשתה עמדה שכיחה בישראל, ניכרה גם הזדהות בסיסית יותר עם העם הכורדי. ראש ממשלת ישראל, בנימין נתניהו, גינה את המתקפה הטורקית והשמיע הבטחה ישראלית להגיש סיוע הומניטרי לכורדים, אף שהגישה הישראלית לאזורים אלו מוגבלת. מבחינת אנקרה, ובוודאי מבחינת הציבור הטורקי, מדובר בהבעת תמיכה במחתרת הכורדית, המשולה לפגיעה בביטחון הלאומי.

בשורה התחתונה - החלטת טראמפ להסיג את הכוחות האמריקאים מצפון מזרח סוריה ערערה משמעותית את היציבות בחלק זה של המדינה. זניחת השותפים הכורדים במסגרת ה-SDF, שהיו כוח ההכרעה היבשתי נגד המדינה האסלאמית, היא אות אזהרה לשותפים אחרים של ארצות הברית. זאת, אף שמבחינה היסטורית, הכורדים למודי אכזבות מבגידות של שחקנים בינלאומיים ואזוריים ומכך שתמיכה חיצונית בהם הייתה לרוב בסופו של דבר זמנית. הסתלקות הכוחות האמריקאים, באופן שבו בוצעה, מעניקה ניצחון קל מהצפוי ליריבותיה של ארצות הברית, ובפרט לאיראן. היא אף צפויה להקל במידה ניכרת על איראן להפעיל את הציר היבשתי השיעי דרך עיראק לסוריה וללבנון, ובפועל מותירה את ישראל לבדה במערכה נגד התבססות איראן במרחב.